

САМСОНОВА Катерина Вікторівна
студентка 3-го курсу ФОФ
стац., гр. ФК-08-1,
ЯКОВЕНКО Роман Валерійович,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті визначено особливості фінансової безпеки і шляхи покращення регулювання фінансової безпеки в Україні.

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність обраної теми пов'язана з економічними проблемами України в умовах ринкової економіки: зростання зовнішнього та внутрішнього боргу країни, зростання рівня інфляції та монетизації, тінізація економіки.

Забезпечення фінансової безпеки набуває особливої актуальності у період фінансово-економічної кризи, оскільки розлад фінансів держави призводить до втрати внутрішньої та зовнішньої платоспроможності, нестабільності національної грошової одиниці, зниження доходів населення та активів суб'єктів господарювання. Також існує необхідність формування внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дестабілізаційного впливу, зростання конкурентоздатності на світових ринках і стійкості фінансового становища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми збільшення фінансової безпеки України висвітлені у працях Барановського О., Кульпінського С., Шлемко Т., Бінька Ф., Сухорукова А. Проте проблема забезпечення фінансової безпеки потребує подальшого наукового дослідження.

Цілі статті. Метою статті є висвітлення сутності поняття „фінансова безпека” та її складових, а також подолання негативних факторів впливу на фінансову безпеку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення, а також здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання.

Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою її суверенітету.

Основними загрозами фінансовій безпеці держави є: недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету; значні розміри державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його

обслуговуванням; різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти; невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок по кредитах; неспроможність банків до акумулювання коштів і довгострокового кредитування; криміналізація та масштабний вплив капіталу у „тінь” і за кордон.

Ці та інші негативні наслідки кризових явищ в економіці мають місце на сучасному етапі інтеграції України у світове господарство. Відповідно і масштаби цих наслідків можуть бути глобальними: втрата фінансової самостійності у вирішенні соціально-економічних питань та власної фінансової інфраструктури, обмеження доступу держави до зарубіжних ринків.

Існують офіційні показники рівня фінансової безпеки України – індикатори та порогові значення індикаторів, які передбачає Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [1]. Аналіз рівня цих показників за 2005-2009 роки свідчить про те, що значну загрозу фінансовій безпеці становив високий рівень інфляції, значення якого у 2008 році перевищувало порогове (107%) на 16%, а у 2009 р. – на 5,3%, що є свідченням стабілізації інфляційних процесів (рис. 1).

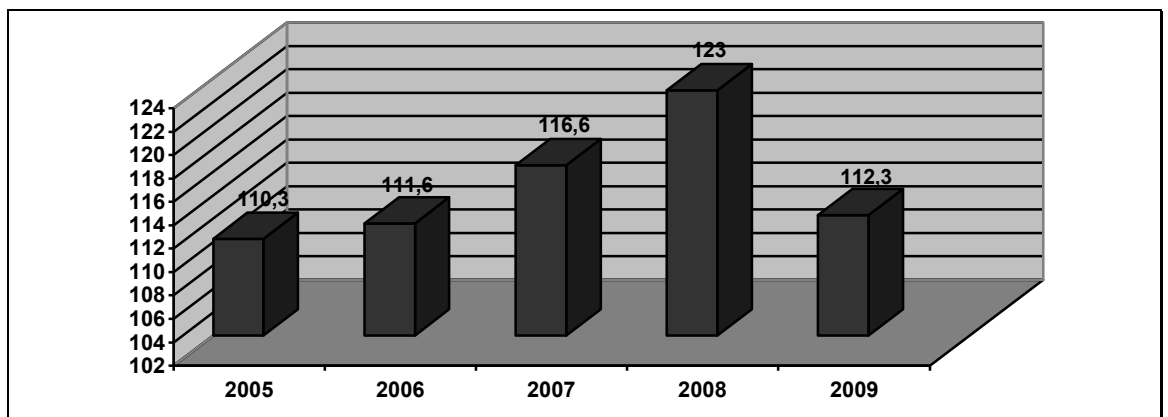

Рис. 1. Перевищення рівня інфляції порогового значення, %

На початку 2010 р. інфляційний тиск залишався на високому рівні, індекс споживчих цін при цьому становив 101,8%, що обумовлено підвищенням цін на продукти харчування. Тривалість (з початку 90-х років) та галопуючий характер інфляції (1998-1999, 2007-2008 рр.), свідчать, що монетарні засоби боротьби з цією проблемою негативно впливають на економічне зростання [3].

Основними причинами інфляції є немонетарні фактори (рух значної кількості грошей поза сферою виробництва, а саме в сфері торгівлі та споживання, невідповідність обсягу виробництва товарів грошовим доходам населення). Це означає, що лише уряд політикою обмеженої грошової пропозиції і витрачання бюджетних коштів може вирішити цю проблему.

Серед прямих наслідків несвоєчасного прийняття Державного бюджету найбільш загрозливими є: дезорганізація у соціально-економічній сфері, зниження інвестиційної активності, посилення інфляційних процесів, дестабілізація національної валюти, знецінення грошових доходів громадян.

Державний бюджет України за 2005-2009 рр. є дефіцитним (рис. 2), а відношення дефіциту бюджету до ВВП є одним з найважливішим індикаторів фінансової безпеки України (рис. 3).

Рис. 2. Дефіцит Державного бюджету

Згідно з офіційними даними у 2009 р. стан фінансової безпеки за цим індикатором досяг загрозливого рівня, на якому держава неспроможна за рахунок доходів забезпечувати фінансування витрат, що сприяє зростанню державного боргу, перешкоджає ефективній взаємодії країни з міжнародними фінансовими організаціями, негативно відображається на економічному зростанні.

За даними Міністерства економіки України, особливо небезпечним показником для економіки України є відношення дефіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, який зріс з 8,3% у 2007 р. до 13,1% у 2008 р. (при пороговому значенні не більше 5%). Виходячи з того, що дефіцит торговельного балансу призводить до нестабільності обмінного курсу гривні до іноземних валют, а зовнішня торгівля є основним джерелом валютних надходжень, виникає загроза відтоку капіталу за кордон [6, с. 301].

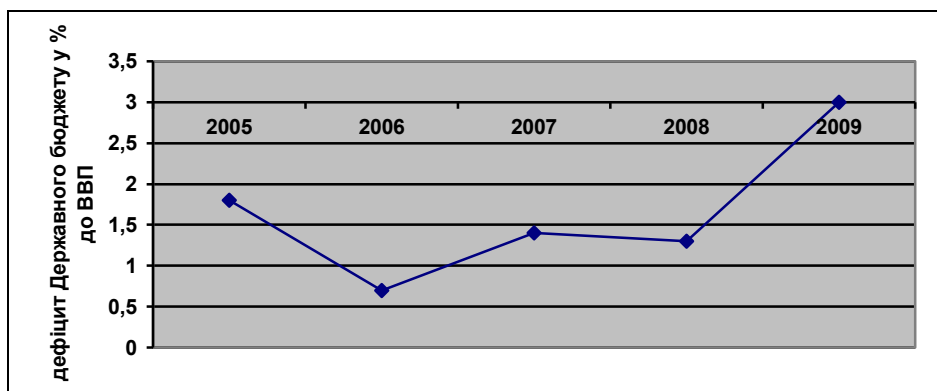

Рис. 3. Рівень фінансової безпеки за індикатором дефіциту державного бюджету, у %

Стан боргової безпеки в Україні у 2009 р. є ризикованим, адже його індикатори значно вище порогових значень. Ситуація загрожує зростанням податків, інфляційних процесів, нестабільністю обмінного курсу національної валюти. Розрахунок рівня боргової безпеки України наведено у табл. 1.

Аналіз розрахунків свідчить, що за останні десять років порогові значення індикаторів економічної безпеки не були перевищені, що є позитивною тенденцією. Так, у міжнародній практиці прийнято, що зовнішній державний борг „забезпечений”, якщо він не перевищує 60% ВВП. Лише у 2009 році очікувалось підвищення критичного значення в межах 18,9-26,2%.

Таблиця 1

Розрахунок рівня боргової безпеки

	2005	2006	2007	2008	2009
Прямий державний борг, млрд. грн.					
внутрішній борг	13,5	11,1	17,8	44,7	91,0
зовнішній борг	44,0	49,5	53,5	86,0	120,6
ВВП, млрд. грн.	441,5	544,2	720,7	949,9	807,4
Обсяг внутрішнього боргу до ВВП (%)					
критичне значення менше 30%	3,0	2,0	2,3	4,7	11,3
Обсяг зовнішнього боргу до ВВП (%)					
критичне значення менше 20%	10,0	9,1	7,4	9,1	14,9
Обсяг державного боргу до ВВП (%)					
критичний рівень 60% (на прикладі країн ЄС)	13,7	12,1	10,0	13,8	26,2

Дефіцитне фінансування може примусити уряд залучити позики на фінансовому ринку, внаслідок чого збільшиться попит на гроші та підніметься процентна ставка. Остання зменшить попит на гроші з боку приватних інвесторів, що призведе до падіння рівня інвестицій.

Також варто зазначити, що за останні роки спостерігаємо суттєве зростання державного боргу. Так, за 2009 рік зовнішній державний борг зріс на 40%, а державний внутрішній борг – більше ніж вдвічі, що можна пояснити світовою фінансовою кризою. Загалом зовнішні позики для країни призводять до необхідності в майбутньому віддавати частину прибутку у вигляді відсотків, що додатково посилює фінансову систему країни, що надала кредит, і послаблює фінансову систему, наприклад України, яка в останні роки отримала зовнішні ресурси.

Вкрай загрозливих масштабів сягнув вивіз за кордон українського капіталу, що набув масового некерованого характеру. За експертними оцінками, щорічний експорт капіталу становить 3–5 млрд. дол. США. Його джерелом переважно є перерозподіл державної власності, неповернення

виручки за експортовану продукцію, спекулятивні фінансові операції та ухилення від сплати податків.

Важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів є Державний бюджет України. Саме розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником кризи державних фінансів.

Стан боргової безпеки в Україні у 2009 р. можна охарактеризувати як ризикований, оскільки вищезазначені індикатори перевищують їх порогові значення на 4,1%, 17,57% та 0,53% відповідно. За даними Міністерства фінансів України сукупний прямий і гарантований державою борг збільшилися на 112 млрд. грн. (59%). Це означає, що наслідки такої ситуації можуть бути кризовими: зростання податків, інфляційні процеси в економіці, падіння обмінного курсу національної валюти [4].

Ще у 2005-2007 рр. у банківській системі України спостерігалось підвищення фінансової стабільності, що знайшло своє відображення у покращенні якості активів, зростанні депозитів та орієнтації на реальний сектор економіки. Але з 2007-2008 р. ситуація почала змінюватися. Першою загрозою ефективному функціонуванню банківської системи було збільшення обсягів депозитів в іноземній валюті, яке у 2007 р. складало 36,6%, а у 2008 р. – 32,5% при пороговому значенні не більше 25% [7, с. 211].

Підвищення курсу долара під впливом світової фінансової кризи призвело до зростання кількості неповернень за валютними кредитами та боргових зобов'язань, а нестача внутрішніх джерел капіталізації – до залежності банків від іноземних інвесторів. Розвиток вітчизняного банківського сектору у цей період досліджували вчені, які виявили, що головними проблемами для України стали дефіцит фінансових ресурсів, дисбаланс ліквідності, нестача внутрішніх джерел капіталізації, валютні ризики.

Вивчення монетарних показників України показало, що рівень грошової маси у 2006-2008 рр. збільшився з 34,5 до 51,7%. У 2009 р. спостерігалася тенденція зменшення рівня грошової маси на 2,6%, а у січні 2010 р. – ще на 1,5%. При цьому рівень монетизації (відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП) повільно зростав на безпечному рівні (не більше 50%) з 41,1% у 2007 р. до 47% у 2009 р. Така ситуація є позитивним явищем за умов помірної інфляції, оскільки вона сприяє стабільному економічному зростанню. Але, виходячи з аналізу інфляційних процесів в Україні – зростання грошової маси в обігу є свідченням її знецінення [1].

Отже, аналіз рівня фінансової безпеки в Україні засвідчив, що значну загрозу фінансовій безпеці становив високий рівень інфляції, причинами якої, за сучасними дослідженнями, є, переважно, немонетарні фактори. Крім того, відірваність банківської системи від реального сектору економіки (обсяг кредитування банками реального сектору економіки складає лише 18,4% до ВВП при мінімальному значенні 30) обумовлює неможливість його впливу на економічний розвиток. Найбільш загрозливими для банківської складової

фінансової безпеки є частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу 34,5% (при максимальному 30).

Для підвищення рівня фінансової безпеки необхідно: розробити стратегію фінансової безпеки України; створити надійну систему фінансового контролю; запровадити чіткий порядок у справі отримання і відшкодування іноземних кредитів для господарських суб'єктів усіх форм власності; створити єдину державну інформаційну базу, яка охоплювала б усі фінансово-кредитні установи; створити умови для збільшення реальних грошових доходів населення [2, с. 70].

Найважливішими критеріями формування та виконання бюджету відповідно до вимог економічної безпеки повинні стати наступні:

- відповідність бюджетної політики національним інтересам;
- забезпечення суверенітету держави у здійсненні національної бюджетної політики;
- забезпечення держави фінансовими ресурсами для можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики;
- забезпечення самостійності та незалежності державного бюджету і стабільності його доходів як засобу забезпечення самостійності і незалежності центральної влади від регіонів;
- здатність бюджетної системи забезпечити єдність ринкового економічного простору, фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської та податкової систем.

Для економічного зростання та успішного функціонування національної економіки необхідно створити стабільну, ефективну податкову систему.

Важливо домогтися, щоб національні гроші виконували функції накопичення. Однак це залежить не тільки від банківської системи, а значною мірою від економічної політики уряду.

Також важливо, щоб представники банківської системи керувалися у своїй діяльності не лише власними інтересами, а й інтересами держави та суспільства, усвідомили важливу роль банківської сфери у розвитку національної економіки.

Для забезпечення фінансової безпеки необхідно вжити таких заходів:

- розробити Концепцію фінансової безпеки України;
- забезпечити вчасне прийняття державного бюджету;
- створити ефективну систему контролю за використанням бюджетних коштів;
- посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності;
- припинити „втечу” українських капіталів за кордон;
- налагодити ефективний державний контроль за здійсненням валютних операцій.

Аналіз пропозицій іноземних експертів щодо проведення бюджетної політики показує, що найбільш доцільним виявився б такий бюджетний процес, який включав би наступні цілі:

– необхідність здійснювати ефективний фінансовий контроль, який полягає в стимулюванні фінансової дисципліни, тобто визначенні необхідних фінансових цілей і забезпеченні їх дотримання;

– розподіл ресурсів згідно зі стратегічними завданнями уряду, який полягає в контролі за необмеженими витратами. Низька ефективність бюджетного процесу залишає менше можливостей для прийняття рішень стосовно збалансування витрат, податків і боргових зобов'язань;

– виконання правових вимог до бюджету, яке має зосереджуватися на таких основних моментах: стосовно управління податковим навантаженням, прозорості бюджетної стратегії і процесів його формування та посилення уваги до середньострокової стратегії бюджетного процесу.

Для підвищення рівня бюджетної безпеки держави необхідно законодавчо закріпити основні бюджетні принципи; удосконалити бюджетне планування; безумовно дотримуватися бюджетно-фінансових і грошово-кредитних пропорцій; розробити систему оцінки бюджетних ризиків; окреслити роль, повноваження і обов'язки у бюджетному процесі всіх його учасників; оптимізувати кількість головних розпорядників коштів держбюджету; скоротити прихований дефіцит держбюджету; удосконалити міжбюджетні відносини; запровадити досконалу бюджетну статистику; розробити систему оцінки ефективності використання бюджетних коштів; забезпечити прозорість формування і виконання державного та місцевих бюджетів; вжити заходів щодо зменшення бюджетного дефіциту [1].

Для формування дієвої системи валютної безпеки в Україні необхідні: чіткий і обґрунтований вибір валютної стратегії держави; створення досконалого нормативно-правового поля та розробка ефективних заходів щодо недопущення його порушення; розробка, затвердження та впровадження системи порогових значень індикаторів валютної безпеки громадян, підприємств, організацій і установ, комерційних банків та держави; постійний моніторинг за валютним ринком з метою завчасного виявлення зародження кризових явищ; визначення основних принципів валютної політики держави.

Для підвищення рівня інвестиційної безпеки держави необхідно усунути правові невизначеності, всіляко домагатися розмежування повноважень державних органів у сфері приватизації, забезпечення прозорості і чіткої процедури приватизації інвестиційно-привабливих об'єктів, скорочення термінів прийняття рішень про інвестування завдяки спрощенню організаційних процедур, покращення інформаційного забезпечення інвестиційних проектів; розробити і реалізувати довгострокову стратегію розвитку інвестиційного потенціалу нашої держави.

Висновки. Таким чином, поглиблення кризових явищ в економіці України вимагає об'єктивної і неупередженої оцінки з боку фінансової безпеки політики фінансової стабілізації, яка здійснюється відповідно до вимог міжнародних фінансових організацій і негативно позначається на стані забезпечення економічної безпеки. Фінансова стабілізація не дала поштовху нагромадженню обігових коштів та інвестиційній діяльності. Вирішення

зазначеної проблеми неможливе без внесення коректив у політику економічних реформ, вжиття адекватних дій з боку уряду.

Список використаної літератури

1. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/rozdil/rozd08.html>.
2. Нікіфоров П. О. Сутність та значення фінансової безпеки / П. О. Нікіфоров // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 65–71.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) / О. І. Барановський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/39006.html>.
4. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucerps.org/ua/show/251/>.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України // Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980.
6. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
7. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави / А. І. Сухоруков. – К. : Вища школа, 2007. – 300 с.